

סטאלין – והבדידות המזהירה

אלכסנדר ורת

טרוצקי היהודי היה אינטרנציונליסט על פי מזגו וחינוכו; סטאלין היה רחוק מזה, והכרזת ה„סוציאליזם בארץ אחת“ עלתה בקנה אחד עם שאיפות העם הרוסי באותה שעה. ההכרזה היתה כצרי לגאותם; היא הבטיחה יציבות; הציבה מטרות ברורות ומחשיות לנגד עיניהם; בשנות העשרים, ועוד יותר בשנות השלושים, נתנה בלבם את ההרגשה שרוסיה לא תיחשב עוד – כדעת בולשעוויקים ותיקים רבים – כעיבורה של אירופה הסוציאליסטית כ„דומן למהפכה עולמית“, אלא שהיא עצמה עתידה להיות מרכזו לציויליזאציה חדשה. דויטשר מזכיר כי עוד ב־1917 היה סטאלין מדגיש הרבה יותר מלנין או טרוצקי את שליחותה הסוציאליסטית המיוחדת של רוסיה.

מר דויטשר נבעת מכמה דברים שעשה סטאלין. הוא מדבר בבזו על הפאר וההדר האסיאתי שבהלוית לנין – ראוה שערך סטאלין לייסוד פולחן לנין שעמיד היה להתגלגל כעבור זמן־מה בפולחן סטאלין. בספר כולו נהוג דויטשר מנהג בזו בסגנון הכתיבה והנאום של סטאלין. עוד בשנת 1917 היו, לדבריו, כתבי סטאלין „הפרוטר רוט של התעמולה הבולשעוויסטית“. אכן דבריו היו ערוכים בפסקים קצרים ופשוטים, והיו מובנים למלינוי אנשים אשר חששו לקרוא את מארכס ולנין ושבעיניהם היה טרוצקי פיקח ואינטלקטואלי יותר מדי. „סטאלין“, אומר דויטשר, „היה מעונין בשימוש המעשי של פרקי המכונה הלאַגינית, ולא במעבדה של המחשבה הלאַגיניסטית“. אך אין הדבר פשוט כל כך, ויש לך הרושם, כשאתה קורא בספר הזה, שבדומה לרוב הסופרים המערביים הכותבים על רוסיה יש לו למר דויטשר חולשה לטרוצקי האינטלקטואלי טואלי והריהו נוטה לענות אמן אחר פסק־דינו הכולל של זה, כי סטאלין היה „בינוניות משעממת“.

כמדינאי מעשי היה סטאלין רחוק מכך וספק אם אפשר לקרוא לו סופר בינוני. דויטשר מודה כי „הסגנון העולה משידורי־השירות הסודיים (בימי מלחמת האזרחים) היה בהיר וחותר, מדויק וממחה“, אלא ש„במעמד קהל־גדול לא היה בכוח

אחד הנושאים המובהקים – מובהקים לא פחות מהמוטיב של זיגפריד ב„רינג“ של ואגנר – העולים לסירוגין מ־600 העמודים של הספר סטאלין מאת יצחק דויטשר*, היא שאיפתו של גיבור הספר לתת לרוסיה את משפט הבכורה על המהפכה העולמית (במידה שהיה מעונין בזו כלי־עיקר). משבעים שנותיו עשה סטאלין רק שבעות מעטים בחוץ־לארץ – חודש או חדשים באוסטריה לפני 1917, שבוע אחד בטהראן בחברת צ'אָרצ'יל ורוזוואַלט, ולאחרונה ימים אחדים בפוטסדאם. כל שאר ימיו חי ברוסיה; בשנת 1917 היה האיש הבולט היחיד במפלגה של לנין שיצאו לו מוניטין כבולשעוויק מהפכני בלא שהיה מהגר במערב כלל. ידיעתו את תנאי המקום, ביחוד במרכזי התעשייה שבקוקו מכורתה, ואת הפסיכולוגיה של העם הרוסי, היתה משובחת; היתה לו גם ידיעה שאין כמותה בבעית הלאומים הגדולה שהייתה טיפול דחוף וזהיר בשנת 1917. חושו הרק לגבי כיוון נשיבת הרוח, וכן לגבי תשוקותיו העמוקות של העם הסובייטי, יש בו כדי להסביר, מדוע סטאלין, ולא טרוצקי, היה המנצח בשעת ההכרעה אחרי מות לנין. דויטשר אומר בצדק כי בתוך כל המלל התורני של אותן השנים קשה היה לעתים קרובות להבחין בהבדל מהותי כלשהו בין דעותיו של סטאלין לבין דעותיו של טרוצקי (מלבד מה שדעותיו של האחרון ניתנו בבטוי „מזהיר הרבה יותר“). אבל היה תמיד הבדל בהרגשה, תחילה הבדל דק ואחר־כך גלוי יותר לעין. טרוצקי (כלנין לפניו) נהג הרבה יותר כובד־ראש מסטאלין במהפכה העולמית, שאירופה המערבית היא מרכזו הסער הממשי שלה; ואילו סטאלין הסתפק לעתים קרובות בתרומת־שפתים למהפכה העולמית הזאת. הריב היסודי הוצא לאור היום על ידי סטאלין, אמנם באופן מלאכותי אך יעיל מאוד מבחינה טכיסטית, בשעה שהציג את תורתו החדשה והנור עזה על „סוציאליזם בארץ אחת“ כנגד תורת טרוצקי על „המהפכה המתמדת“.

* *Stalin. A political biography.* By Isaac Deutscher. Oxford University Press 1949.

ב.

דאגת סטאלין לבטחונה של רוסיה היתה ביסוד משפטי הטיהור המפורסמים של שלהי שנות השלושים. פרשה זו בספרו של דויטשר מצאתי כבעלת-ערך ביותר. בהבדל מחלקים קודמים, שבהם הוא כאילו כורע תחת שפע החומר ורוב סתירותיו, פרקיו של מר דויטשר על המשפטים הם בהירים ביותר ומבארים מה היה בחובם ביותר שלימות מכל ספר אחר שראיתי. המשפטים באו בתקופה שרוסיה עמדה לצאת סוף סוף, אחרי עשרים שנות תלאה, לדרך המלך של רווחה כלכלית (יחסית) ובאמצעה של תקופה שהיתה נראית לרבים (ספק אם בצדק) כתקופה של „ליבראליזם“. הליבראליזם לבש צורה של חנינות שונות ל„קולאקים“ בעלי-תשובה ושאר עבריינים, ושל „חוקת סטאלין“ משנת 1930 שנתפרשה לרבים כצעד ראשון במגמת חירות מורחבת. נכון הוא שהיא החזירה את הזכויות לכמה וכמה אזרחים. שנות 6—1935 היו השנים היחידות בימי סטאלין שבהן, כפי שמעיד מר דויטשר בצדק, הרגיש סטאלין „שנתקבל“ על לב העם והוא התחיל מופיע בטקסים של חלוקת פרסים ומקבל אנדי פרחים מידי ילדות קטנות לקול תשואות של אלפים מן הדור הצעיר, „דורו של סטאלין“. גם בזה היתה כוונת מכוון. שלא כהיטלר, אין סטאלין מעונין ב„הערצה“ כשהיא לעצמה. אך הוא הרגיש כי להצלחת תכנית החומש יהיה במגע האישי עם העם משום תועלת. בדרך כלל, היה המצב בחזית הפנימית משתפר והולך, וסיסמאות כגון „החיים יהיו טובים, עליונים יותר“ יסודן באותה תקופה. סרטיה עליונים, ואפילו „מטורפים“, אשר בשנת 1946 היו מעבירים את ז'דאנוב על דעתו מרוב הימה, היו מתיצרים בשנות השלושים לעשרות. הכל הלך למישרים ועלה על תקות סטאלין.

ואולם — הית היטלר, וסטאלין היה משוכנע, כנראה, אפילו ב־1935 ואפילו ב־1936, אחרי כיבוש חבל הריין מחדש והתפרצות המלחמה בספרד, כי המלחמה — וביחוד מלחמה עם רוסיה — היא ענין של שנים אחדות. סטאלין לא יכול לשכוח את איומו של טרוצקי, שבמקרה מלחמה יהיה הוא (טרוצקי) קלימאנסו של רוסיה, שירד לחיי המחזיקים בשלטון. הכל היה עלול ללכת לאיבוד במקרה מלחמה באם תישמט השליטה מידי סטאלין, ומנהיגים יריבים ינצלו את הקשיים הזמניים. יריבים-יבכוח אלה מן הצורך היה

להוציא ניצוץ מתוכו או מתוך קהל שומעיו“. אמת הדבר שסטאלין הוא גואם רע המדבר במלמול חדיגוני; אך מי שראה כמוני את הקהל הרוסי מקשיב לנאומו סטאלין בימי המלחמה אי אפשר היה לו שלא להתרשם מהשפעתם על העם: כשדבריו היו גם הם „בהירים וחותכים, מדויקים וממצים“, בכל פסוק ופסוק הצליח לפגוע אל המטרה מתוך ידיעה עמוקה את נפש הקהל. לא הייתי ברוסיה בימי עלייתו של סטאלין לשלטון, אך כשאני קורא את נאומו ומאמריו יכול אני להבין כיצד נתנו דבריו לעם אותה הוראת-דרך ברורה שלא ניתנה להם בידי אחרים, ומדוע התרומם סטאלין בעיני העם על כל שאר המנהיגים בזמנו. אפשר לקרוא לזה דמאגוגיה; אבל זה היה ממש ההיפך: הדברים חסרו כל עתרת סלסול הנלווה לדמאגוגיה, והם נתקבלו בנפש הפצה כל כך משום שהיו נראים כדברים של טעם ושכל ישר הרבה יותר מדברי אחרים. זה היה אחד מסודות הצלחתו של סטאלין בעליתו לשלטון.

סיבה אחרת להצלחתו במקום שנכשל טרוצקי היתה שבמשך כמה שנים הסתפק בריכוז מרצו לשם השגת פיקוח על המפלגה הקומוניסטית ובעבודה מאחרי הפרגור. אמת, שאפתנות אישית ושנאת טרוצקי המריצוהו, אבל גם זו אמת, שהיתה לו מדיניות אשר אמנם לא היתה כולה פרי המצאתו הוא, אבל הוא היה בכלי-זאת הראשון שהגשים אותה הלכה למעשה בהיקף עצום כל כך. אם בשנת 9—1928 הוא הכניס את ראשו בסידרת תכניות חומש ובמסע הקולקטיביזציה, הרי עשה זאת לא רק משום שראה את הדבר כבעל תשיבות חיונית לקיום רוסיה, אלא גם משום שאצבעותיו החזיקו יפהיפה את דופק המדינה והוא ידע כנראה בדיוק באיזו מידה יהיו לו תומכים, וכמה תוכל הארץ לסבול — משום שהקרבות יהיו איומים. בדברו על המה-פכה התעשינית באנגליה כתב מארכס: „ההון בא לעולם כשהוא שותת דם ומלא חלאה מכף רגלו ועד ראשו“. אותם הדברים חלים עוד ביתר הצדקה בלידת „הסוציאליזם בארץ אחת“. ואולם על אף המכשולים העצומים שעמדו על דרך האינדוסטריאליזציה והקולקטיביזציה, הרי התוצאה, כפי שראינו ב־1939—1940, היתה רבת-רושם ללא ספק. היא נתנה לרוסיה את הכוח לעמוד בפני הפלישה הגרמנית ב־1941, ולאחר רונה — בעזרה חשובה אך לא כבירה מבחוץ — לשבור את חלק הארי של הנאצמאכט.

ג

בשנת 1937 כבר היה סטאלין, כמובן, בעל תודעה אירופית והתקין עצמו למלחמה המתקרבת. ואולם עד 1934 לא היה סטאלין מעונין ד"הצורך בעניני החוץ, ואפילו היה מעונין, לא הבין את המתרחש. לקומינטרן ניתנה כנראה בראשית שנות השלושים חירות מרובה, ובין אם הדברים נעשו במלוא תמיכתו של סטאלין או בלעדיה, הרי התוצאות היו הרות-שואה. שיא הדוגמאות לאיולת הקומינטרן היה מנהגו עם גרמניה: בעוד שטרצקי, הגולה בתורכיה, קרא עוד בשנת 1931 להקים חזית מאוחדת של הקומוניסטים והסוציאליסטים הגרמנים אשר היא לבדה יכלה למנוע את בואו של היטלר, הרי הקומינטרן הוסיף לנהוג בסוציאליסטים כ"אגף המתון של הפאר-שיזם". העובדה שסטאלין הכיר סוף סוף, כבר לאחר מועד, בטפשותה התהומית של מדיניות זו, ניכרת מן הבהילות שבה שטף ועבר בשנת 1934 אל רעיון "החזית העממית". בשנה זו נתעורר איפוא סטאלין, במאוחר, על סכנת-המות שבי היטלריות והתחיל מבקש לו בני-ברית, מאחר שלא היתה עוד אפשרות לרוסיה להמשיך באותה "בדידות מזהירה" שהיתה חביבה על סטאלין באותה שעה מכל מדיניות אחרת.

הנהגה בעוד שבעניני פנים גילה סטאלין בכל הזדמנות בטחון מפליא (עד שאפילו ממיבצעיו הפליליים ביותר, כגון ראשית מסע הקולקטיביזציה והטיהור יצא בשלום), הנה מדיניות-החוץ שלו חסרה היתה אותה מידה של בטחון והבנה, וביחוד הבנה פסיכולוגית. הוא לא הבין את הגרמנים, הוא לא הבין את הצרפתים. אפילו בשנת 1941 היו לו אשליות על אופוזיציה חזקה להיטלר בתוך גרמניה, ואילו תמונתה המהירה של צרפת, שבחזק צבאה האמין אמונה משונה ביותר, באה לו כאפתעה גמורה ואף כזעזוע עמוק, שכן גזלה רוב רובן של ההנאות אשר קיוה סטאלין להפיק מן החוזה עם היטלר בשנת 1939. עכשיו, ב-1940, עמדה נגדו גרמניה שנת-חזקה ולא גרמניה שנחלשה.

פרשת מינכן ואחר-מינכן בספרו של דויטשר אין בה כל חידוש ויסודה בחומר ידוע מן המיס-מכים הדפלומטיים שנתפרסמו ומספריהם של בני-סמכא כפרופסור ל. ב. ניימיר. בצדק הוא סבור שעד 1938 קיוותה רוסיה תקוה נאמנת להביא לידי קואליציה אנטי-היטלרית באירופה. ואילו אחרי מינכן התנהגו הכל מתוך ציניות והוסר-ריתוי במידה שזה. סטאלין ידע כי צ'מברלין עודו

לחלם. על ידי סחיטה ושיטות "דרגה שלישית" הובאו הרבה מיריביו של סטאלין לידי "הודיה", נשפטו בדלתיים סגורות והומתו ביריה, או במק-רים מעטים, הוגלו. מר דויטשר המגנה את האכזריות שבכל אלה מבין ל"טעמי המדינה" אשר גרמו לטיהור, כשהוא משער בנפשו כמה תלאות היו יריבי סטאלין עשויים לגרום — אולי פשוט על ידי חולשה — אילו היו, למשל, חיים וקיימים עדיין בסתיו 1940, כשהארץ היתה מוצפת זעם ואכזבה עמוקה, פרי התבוסות הרא-שונות האיומות של הצבא האדום. כמובן, לסטא-לין לא ניתנה נבואה עד כדי כך; ספק אם אפשר היה לו לחזות את שנת 1941 בבהירות כזאת: אבל כל מיני מצבים אחרים יכלו להיוצר שבהם היו בוכארין או זינובייב עלולים להמציב בראש תנועה נגדו. בזה היה הדין עמו. לאמתו של דבר לא היה כנראה שום קשר-חשאים עצום, כדברי "המודים" במשפטים; כי מלבד קירוב לא נרצה איש מן המנהיגים הסטאליניסטיים — יבול דל ל"קשר" עצום כזה; אבל ברור היה, אפילו מענין רצח קירוב בלבד, כי הבולשביקים הותיקים היו בלתי-מרוצים, ממתנים לשעת הכושר — וזורעים אירצון ומרי בינתיים, גדולה מזו, הטיהור השיג מסרת אחרת, אשר היתה נוחה לסטאלין על אף כל האכזריות שבדבר: מאות אלפי "חשודים" סולקו ממשרותיהם ובמקומם באו אנשים צעירים מ"דורו של סטאלין", שבעיניהם הורם סטאלין כאיש שבו הם יכולים לבטוח. כל המוני הפקידים החדשים הללו השליכו כל יהבם על משטר סטאלין ובהגיע המלחמה תמכו בו בכל מאדם. אם הית בכלל קשר של ממש באותו זמן הרי היה זה הקשר שבהנהגת המרשל טוכאצ'אבסקי. הקשר הזה, אליבא דדויטשר, היה מכוון נגד סטאלין גופו; אולם דויטשר אינו מספר כי הקשר של טוכאצ'אבסקי היה בעל משמעות בין לאומית רצינית; נראה כי בשעה של אייזוהרות גילה טוכאצ'אבסקי את הסוד לבגש אשר מסר את הענין לסטאלין. נראה שטוכאצ'אבסקי חשש להתקפת גרמניה הנאצית, שבעקבותיה תוכה רוסיה מכה ניצחת. הוא תמך איפוא בחוזה נאצי-סובייטי בשעה שסטאלין עדיין היה מקוה להביא לידי בטחון קולקטיבי בברית עם מעצמות המערב. הקשר של טוכאצ'אבסקי לא היתה לו כמעט כל תמיכה בעם, והוא לא זעזע את רוסיה באותה מידה שזעזע אותה הטיהור. אך אפילו השפעתו של זה על חיי רוסיה, מעיר דויטשר, פחתה היחה בהרבה ממה שמקובל לחשוב.

ואולם ב-22 ביוני פלשו הגרמנים לרוסיה — ממש כנבואת קריפס.

בשעה שהוא בא לדון בתקופת המלחמה ניכר שהמחבר כבול על ידי חוסר מגע קרוב, מכלי ראשון, עם רוסיה. מעדיף הוא כל מסמך רשמי וחצי-רשמי על פני חומר אנושי חי, שהיה מסביר לו ביתר הצלחה מדוע ולמה התנהגו הרוסים כפי שתנהגו ומשום מה הלכו אחרי סטאלין. אחד המקורות החביבים עליו הוא ספר של גנרל בריטי — אחד הספרים הטפשיים הנבועים ביותר שנכתבו על ידי גנרלים מאז ומעולם, צליליה החיים של הדרמה האנושית הכבירה ששמה מלחמת רוסיה, חסרים איפוא לגמרי מן הספר, ודמותו של סטאלין אשר במשך השנים האלה הפכה למשהו חי וחיוני מאוד לכל הרוסים, מוצגת כאן בצורה מעורפלת ומטושטשת. איוו הערה מקרית שהעיר סטאלין להרי הפוקינס מנופחת כאן למעלה מחשיבותה, בעוד שנידון בשהיקה גמורה היום הקריטי 17 באוקטובר, כשנודע לאנשי מוסקבה החופרים הפירות מתוך לעיר, מתוך רגש הקלה עצום, כי סטאלין עודנו בקרמל. כמה מן העובדות הן מטורטות. כן, למשל, מקבל המחבר ללא ביקורת את ההכרזה הגרמנית על חצי מיליון שבויים רוסיים שנלקחו „על הדניפר“; הוא אומר כי „רוב המגפיים של חיל הרגלים באו מהחכרו-השאל“ (ולא היא); אי הבנתו במה שקרה בסטאלינגרד בולטת מהודעתו ש„בשעה שהגנרלים שלו לא יכלו להסכים ביניהם את מי להתקיף ראשונה, את פון פאולוס או את מאנ-שטיין, החליט הוא (סטאלין) כי מאנשטיין יותקף ראשונה“. אבל האמת היא, שמאנשטיין עמד בעצם התקפתו. מתוך מאמץ לפרוץ אל סטאלינגרד, בעוד שפאולוס היה תקוע בתוך סטאלינגרד, וממילא לא היתה כל ברירה זולת הנסיון לעצור את מאנשטיין! והדבר התמוה ביותר: בספר מלומד מעין זה מביא המחבר דברים שאמרו סטאלין וצ'ארצ'יל זה לזה בשנת 1942 על פי מחזה תעמולה מגושם שנכתב ב-1947 — והוא קורא לזה „מסמך חצי-רשמי“! ואשר לבגידת הרוסים במורדי וארשה הריהו מזכיר בצדק שהצבא הרוסי נהדף על ידי הגרמנים, אך עם זה הוא מוסיף שהמטוסים הבריטיים לא הורשו לעזור למורדים בגלל „טינתו ונקמתו“ של סטאלין. ההסבר האמיתי הוא טיפוסי הרבה יותר לרוסים: הם סירבו לתת למטוסים האלה רשות חניה מאחורי הקוים הרוסיים משום שהי צבא האדום במורח פולין היה כמלוא נסיגתו

מנסה להסיה את היטלר מזרתה, ובאביב 1939 החליט כי גם הוא יכול לשחק אותו מישחק ואף להרחיק לכת ממנו. מנהגן של מעצמות המערב — על המשלחת התפלה שלהן למוסקוה בקיץ 1939 — היתה כזו שסטאלין לא היתה לו ברירה למעשה. מבחינתה של רוסיה היתה סכנת ההתנגשות עם גרמניה גדולה יותר בשנת 1939 מאשר בשנת 1938, בשעה שרוסיה עדיין היתה מוכנה, כנראה, לבוא לעזרת צ'כוסלובאקיה — אילו נלחמה צרפת, ואפילו היתה צ'כוסלובאקיה נלחמת לבדה.

אין צריך לומר, מדיניותו „המערבית“ של סטאלין בתקופת 8—1934 לא נבעה מנימוקים אנטי-פאשיסטים צרופים אלא מתוך חוש פשוט של שמירת-עצמו, כאשר היה, כשכלו כל הקצין, גם במקרה החוזה עם היטלר.

דויטשער מבהיר היטב שזו לא היתה ברית נוחה ושלווה, אך אין הוא מדגיש במידה מספקת את רגש המועקה והטינה כלפי גרמניה שהיו שוררים בתלקיט גדולים מן האוכלוסיה הרוסית. טינה זו, כשנצטרפה לנבואת-לב קשה, התמירה ביותר בשעה שחייילים רוסיים שחזרו מפולין התחילו מספרים סיפורי זוועה על „בני-הברית“ הגרמנים. רבים מן השדרות המשכילות וכן הנאורים ממעמד הפועלים הובאו במבוכה קשה על ידי ברית זו עם „הקניבל“ היטלר, והיחס הכללי לאנגליה נעשה אהוד במידה מובהקת אחרי נפילת צרפת — אהוד הרבה יותר מן הקו הרשמי שהעיוו הממשלה וסטאלין לנקוט. עם כל זאת, הן לריצוי רגש הציבור, והן משום שהחחה עם עם היטלר כבר הוכח שאין בו ברכה, התחילה העתונות בסוף 1940 (ביחוד אחרי ביקורו העקר של מולוטוב בברלין, כשדחה את הצעת גרמניה לתת יד לחלוקת העולם) מעלה על נס, אמנם בזהירות, את התנגדותה של בריטניה.

ד.

בחדשים הראשונים של 1941 התחיל סטאלין, אולי בפעם הראשונה בימי חייו, בא לידי יאוש. הוא ידע בודאות שהמלחמה קרבה. ואולם, בצורה שגילתה חוסר-הבנה מוזר בטיבה של גרמניה הנאצית, ביקש מפלט במדיניות של אופורטוניזם מתוך תקווה נואשת להרויח כמה שבועות. כאן מקורם של מאורעות כגון גירושן של הציריות הצ'כית והיוגוסלאבית, ההכרה בממשלת ראשיד עלי בעיראק במאי 1941 וההוקעה הפומבית של סיר סטאפורד קריפס כמפייחהלה ומחרת-ריב.

מומו של „הסוציאליזם בארץ אחת” — ועתה הורחב המושג ל„ספירה אחת”. הפצצה האטומית יצרה שנאת זרים הרסנה ברוסיה, וזו היתה קרקע פורה לאותה בודדנות תרבותית אשר היא עוזה ומובהקת עכשיו לאין ערוך יותר משהיתה בזמן מן הזמנים בין 1917 ל-1944. בודדנות תרבותית זאת היא דבר שסטאלין אחראי לו במידה רבה מאד בעצמו. כפי שדויטשר מעיר בצדק הוא מאמין בהגבלת הרמה של רוסיה האסיתית ובר הנמכת הרמה של רוסיה האירופית — ובסופו של דבר תהיה הרמה הכללית, מקרן זוית אירופית, נמוכה להדאיב. ברברינואציה חלקית זאת של רוסיה האירופית קשה לגמור עליה את ההלל, ואחת השאלות העולות בדרך ההגיון היא, באיזו מידה תאריך מדיניות זו ימים רק כל זמן שסטאלין מאריך ימים — ותו לא. כי בנוגע לקו זה יש כנראה, בעומקם של דברים, חילוקי דעות ממשיים בתוך הפוליטיביוור.

„ההמונים” אולי אינם דואגים ומצרים על הדבר כליכך — אף על פי שעדיין הם מעדיפים את צ'אכוב על פאדיאצ'אב, ותמהים בלי ספק מדוע אין מצויים צ'אכובים סובייטיים. אבל בדרך כלל מרוצים הם פחות או יותר, וקרנו של סטאלין — שהגיעה לרומה בשנת 1945 — עדיין רמה, בזכות הבינוי היעיל אחרי המלחמה והעליה ברמת החיים. תכניות גדולות כ„הגורות היער” צודדו את דמיון העם. הבריות מרגישים שבתקופת סטאלין נעשתה רוסיה, מצד הכמות, מחונכת יותר, וחוקה יותר משהיתה בכל דברי ימיה, וממילא אומרים הם שה„חזויאין” („בעל-הבית”, כך קוראים לו לסטאלין ברוסיה) ודאי הצדק היה עמו רוב הזמן.

אבל יש זמנים שלכם של הרוסים מתמלא דאגה ותמהים הם אם „בעל הבית” מאבד את שליטתו ומכניס ראשו בצרות גדולות מבחינה בין-לאומית. הלך-רוח כזה היה שורר ברוסיה באביב אשתקד, וסטאלין שמבחין יפה-יפה בנדי נודי דעת-הקהל שלו מיהר לבטל את הסגר ברלין וליצור הפוגה במערב. מטרתה העיקרית של מדיניות סטאלין לעתיד שאפשר לחזות, היא לבנות „סוציאליזם באיזור אחד” ולהמנע ממלחמה, לא בכל מחיר אבל כמעט בכל מחיר. רק סין יוצאת-דופן במקצת כאן.

הם לא רצו בעדים זרים לנסיגה זו.

קולעת אל המטרה הערתו של דויטשר על חתירתו של סטאלין ל„שלום של שלושת הגדוד-לים” ול„ספירות השפעה”. הוא מוכיח באופן מזהיר את העובדה שתכניות אחר-המלחמה של סטאלין שקדו על הבטחתו הרוסי ראשונה ועל קידום המהפכה באירופה לאחרונה. „הקומוניזם הולם את גרמניה כשם שאוכף הולם פרה”, אמר סטאלין למיקוליציץ' ב-1944, והוא אישר אמונה זו בעשותו כל מה שאפשר להמעיט את הנם של רוסיה והקומוניזם בעיני הגרמנים: פירוק תע-שיות, קו אודר-נייסה וכיו"ב. היה בידו גם לעשות את השמאל הפולני אוחד יותר לרוסיה על ידי מסירת לבוב לפולין; אך לא, עניינה של רוסיה קודמים.

תמיד יהיה, לדעת סטאלין, ניגוד יסודי בין הקפיטליזם ובין הסוציאליזם הסובייטי, אך דבר זה אינו צריך למנוע תקופה ארוכה של שלום או לפחות מודוס-ויואנדי, בין שניהם. יפה אומר דויטשר: „במציאות של פוליטיקה מעשית, אי-הרציפות של התהליך המהפכני חשובה לא פחות, ואולי עוד יותר, מן הרציפות”. למעשה שרד משהו מן השלום-של-שלוש-מעצמות (או מכל מקום של שתי מעצמות) של טהראן — אמנם שלום שאין עמו שלווה. במקום הסוציאליזם בארץ אחת בא סוציאליזם בספירה אחת. הצדק עם מר דויטשר באמרו כי בעיני סטאלין לא אירופה המערבית, אלא אירופה המזרחית היא הסדן של הסוציאליזם, וכי רוסיה יכולה להרשות לעצמה להסגיר את אירופה המערבית שאיננה עוד מבחינה כלכלית ופוליטית מרכז העולם — לקפיטליזם. בדין הוא מדגיש בכל הספר את חיבתו הגדולה של סטאלין למזרח. לגבי סטאלין המערב הוא מסתורי יותר מן המזרח. גות לו יותר בחברת סיני מאשר בחברת אנגלי או צרפתי — או אפילו פולני. אבל האם פירוש הדבר ש„ספירת ההשפעה” של סטאלין תחדור הרחק לתוך אסיה, ואם כן מה משמעותה המהפכנית, ולא רק הלאומית, של התפתחות חדשה זו, על כך אין מר דויטשר מעיז להנבא. האם בודדנותו הבלתי מוכחשת של סטאלין, בנוגע למערב, אינה חלה עוד על אסיה? אחרי המלחמה נתרכזה רוסיה בבנינו ובקיי-